

DERLEME / REVIEW

UNESCO Dünya Mirası Programının Gelişimi İçinde İstanbul Kararlarının Dönüşümü

The Transformation of Decisions on Istanbul within the Evolution of the UNESCO World Heritage Programme

İclal Sema Dinçer

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, (Emekli), İstanbul

ÖZ

Bu çalışma, İstanbul'un Tarihi Alanlarının 1985 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesinden 2025 yılına dek Dünya Mirası Komitesi tarafından alınan kararların sistematik içerik analizine dayanarak alanın korunma durumuna ilişkin bütüncül bir değerlendirme sunmaktadır. Değerlendirme, UNESCO'nun yarım yüzyılı aşan kurumsal mirası, uluslararası koruma kuramındaki paradigma değişimleri ve Dünya Mirası programının uygulama rejimlerinde gözlenen yapısal dönüşümler bağlamında konumlandırılmaktadır. 1985–2025 döneminde İstanbul'a ilişkin kabul edilen 27 kararın incelenmesi, Komite'nin müdahale ve izleme önceliklerinin yedi tematik eksenle yoğunlaştığını göstermektedir: koruma ve yönetim planlaması; koruma ve restorasyon müdahaleleri; mega projeler ve kentsel yenileme süreçleri; büyük ölçekli ulaşım ve altyapı yatırımları; Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne yönelik risk parametreleri; izleme raporları, miras etki değerlendirmeleri ve olağanüstü evrensel değer; kapasite geliştirme ve mali destek mekanizmaları. Bu tematik yapıların zamansal dağılımı, 2004 ve 2012'nin kritik kurumsal kırılma noktaları olduğunu göstermiş ve dönemlendirme 1985–2003, 2004–2012 ve 2013–2025 şeklinde yapılandırılmıştır. Dönem analizleri, özellikle son evreye ait kararların, etkin korumanın sürdürülebilirliği için yönetim planının yönetim kapasitesinin güçlendirilmesini, etki değerlendirmelerinin metodolojik tutarlılıkla uygulanmasını, büyük ölçekli projelerde miras değerlerinin öncelikli karar kriteri olarak ele alınmasını ve müdahale süreçlerinde uluslararası normatif çerçeveye uyumun zorunlu olduğunu göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Alan yönetimi; miras etki değerlendirmesi; UNESCO Dünya Mirası programı, üstün evrensel değer.

Bu çalışmanın ilk hâli, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi tarafından 20 Eylül 2025 tarihinde düzenlenen "Dünya Mirası Tarihi Yarımada'yı Korumak – III: 40. Yılda Yeniden bir Değerlendirme" konulu panelde "Tarihi Yarımada'nın Dünya Mirası olarak Korunmasında Neredeyiz?" başlığıyla sunulmuştur. Bu konuda gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise konu, 2003 ve 2025 yılları Dünya Mirası Komitesi kararlarının karşılaştırılması şeklinde ele alınmıştır: bkz. Dinçer, İ. (2025). "İstanbul'un tarihi alanları"nın 40 yılını UNESCO Dünya Miras Komitesi kararları üzerinden irdelemek: 1985-2025. *Mimarlık Dergisi*, 446, 44-51.

ABSTRACT

This study provides a comprehensive assessment of the conservation status of the Historic Areas of Istanbul through a systematic content analysis of the decisions adopted by the UNESCO World Heritage Committee between the property's inscription in 1985 and the year 2025. The assessment is situated within UNESCO's institutional legacy of more than five decades, the paradigm shifts in international conservation theory, and the structural transformations observed in the operational modalities of the World Heritage programme. The examination of the 27 decisions pertaining to Istanbul demonstrates that the Committee's monitoring and intervention priorities are articulated across seven thematic domains: conservation and management planning; conservation and restoration interventions; mega-projects and urban renewal processes; large-scale transportation and infrastructure developments; risk parameters associated with potential inscription on the List of World Heritage in Danger; monitoring reports, heritage impact assessments, and Outstanding Universal Value; and capacity-building and financial assistance mechanisms. The temporal pattern of these themes identifies 2004 and 2012 as critical institutional turning points, informing the periodisation of 1985–2003, 2004–2012, and 2013–2025. These periodic analyses indicate that ensuring effective and sustainable conservation requires strengthening the governance capacity of the management plan, applying impact assessments with methodological rigour, prioritising heritage values in the evaluation of large-scale projects, and adhering strictly to the international normative frameworks guiding conservation practice.

Keywords: Site management; heritage impact assessment; UNESCO World Heritage programme; outstanding universal value.

Geliş tarihi: 21.01.2026 Kabul tarihi: 27.02.2026
Online yayımlanma tarihi: 25.03.2026
İletişim: İclal Sema Dinçer
e-posta: iclaldincer@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

“UNESCO Dünya Mirası” programı, uluslararası toplumun dünyanın kültürel ve doğal mirasını ortak anlayış ve bakış açısı ile korumak üzere geliştirilen bir kavram ve uygulama aracıdır. Doğal ve kültürel değerleri birlikte koruma altına alan ilk uluslararası sözleşme niteliği taşıyan “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme”, UNESCO Genel Kurulu tarafından kabul edildiği 1972 yılından günümüze 50 yılı aşan süredir yürürlüktedir.¹ Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi’nin² kabul edildiği ve Dünya Mirası Listesi sisteminin kurulduğu 1978 yılından itibaren sözleşmeye taraf olan ülke ve listeye dahil olan Dünya Mirası sayısı her geçen gün artmaktadır. Bugün 196 taraf devlet Dünya Mirası Sözleşmesi’ni onaylamıştır ve bunlardan 170’inde 972’si kültürel, 235’i doğal ve 41’i karma olmak üzere toplam 1248 varlık Dünya Mirası Listesi’nde yer almaktadır.³ Türkiye 1983 yılında Sözleşme’yi kabul etmiş ve İstanbul ile birlikte üç alan 1985 yılında Dünya Miras Listesi’ne alınmıştır.⁴ Bu çalışmada “İstanbul’un Tarihi Alanları” (Alan No: 356) tanımlamasıyla listeye giren Sultanahmet Arkeolojik Parkı, Süleymaniye Camisi ve Çevresi, Zeyrek Camisi ve Çevresi, Kara Surları Dünya Mirası’nın⁵ geçirdiği koruma, planlama ve yönetim süreçleri UNESCO Dünya Mirası Komitesi tarafından alınan kararlar ışığında irdelenmektedir. Bu irdeleme UNESCO ve Dünya Mirası programı ve sisteminin koruma bakış açısındaki değişimler ve uygulama biçimlerinin geçirdiği dönüşümler bağlamında ele alınmaktadır.

Kısa Bir Özet: Dünya Mirası Programının Geçirdiği Dönüşüm

UNESCO Dünya Mirası programı ve sisteminin 50 yılı aşan uygulamaları koruma ve planlama alanındaki bilimsel çalışmalarda farklı yönleriyle ele alınmakta ve değerlendirilmektedir.⁶ Bernecker ve Franceschini’ye göre (2022) Dünya Mirası’nın hukuki çerçevesi yalnızca devletler tarafından kabul edilmekle kalmamış; aynı zamanda geniş kamuoyu nezdinde yüksek görünürlük kazanmış ve özellikle sürekli büyüyen turizm sektörü açısından değer atfedilen bir “etiket” hâline gelmiştir. Dünya Mirası Sözleşmesi, ana amacı olan kültürel ve doğal mirasın korunmasında küresel farkındalığın artmasına önemli ölçüde katkı sağlayarak miras alanlarının daha iyi korunmasına yönelik küresel bir iş birliği yaratmıştır. Ancak bu konu daha görünür olan turizm ve listeye alınma mekanizmasına odaklanılması nedeniyle gözlerden kaçmaktadır. Cameron ve Rössler (2013) ise Dünya Mirası Sözleşmesi’nin metni değişmeden kalmış

olsa da programın günümüzdeki uygulanma biçimi, mirasa bakış açısına ilişkin değişen algıları ve koruma yaklaşımlarını yansıtmaktadır; sistemin kendi ağırlığı altında çöktüğünü iddia ederek alarm verenler olduğu gibi, Sözleşme’nin jeopolitik değerlendirmeler ve rekabetler nedeniyle tehlikeye atıldığını düşünenler de bulunmaktadır demektirler. Tüm sistemler gibi Dünya Mirası sistemi de dünyadaki sosyo ekonomik ve politik dinamiklerden ve bilim alanının geliştirdiği kavramlardan etkilenerek dönüşmüştür ve bu süreç devam etmektedir. Bu bağlamda Dünya Mirası programı ve sistemi hakkında farklı dinamikler ve dönemler tanımlamak mümkündür.

UNESCO Genel Kurulu tarafından 1972 yılında Sözleşme’nin kabul edilmesini takiben 1977 yılında Dünya Mirası Komitesi’nin⁷ kurulması ve ilk standartların belirlenmesi, kriterlerin formüle edilmesi gerçekleşir ve Uygulama Rehberi şekillenir. 1978’de 40 devletin Sözleşme’yi onaylamasının ardından, Komite Dünya Mirası Fonu’nun işleyişini karara bağlar ve Uygulama Rehberi’nin ilkeleri doğrultusunda 12 Dünya Mirası’ndan oluşan Liste kabul edilir. 1970’lerde, kültürel mirasın korunmasına yönelik farkındalık, yalnızca 1972 Sözleşmesi’nin onay süreciyle değil, Avrupa Konseyi’nin 1975’te Avrupa Miras Yılı’nı başlatmasıyla da desteklenmiştir. Bunun sonucunda Avrupa’da birçok koruma yasası değiştirilmiş, yönetim yapıları güçlendirildi ve yeni politikalar geliştirilmiştir (Ringbeck, 2022). Türkiye’de de 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’nun 1973 yılında yürürlüğe girmesi, Venedik Tüzüğü’nün ve Dünya Miras Sözleşmesi’nin yayınlandığı bu iklim içinde gerçekleşmiştir.

Dünya Mirası Listesi’nin oluşturulması ihtiyatlı bir şekilde başlamış ve 1990’ların ortalarına kadar ölçülü bir hızla büyümüşür. Dünya Mirası Sözleşmesi’nin yaratıcıları, olağanüstü evrensel değer eşliğini karşılayabilecek son derece seçici bir alan listesi öngörmüşlerdir (Cameron ve Rössler, 2013). Bu dönem kültürel aidiyetlerin üstünde, benzersiz ve dünya çapında tanınan ikonik alanların Dünya Mirası olarak kabul edildiği güçlü bir eğilim vardır. Bu alanlar “en iyilerin en iyisi” ölçütünü karşılamaktadır; benzersiz ve tanınmış olmaları nedeniyle ayrıntılı karşılaştırmalı analizlere ihtiyaç duyulmadan üstün evrensel değer konusunda uzlaşa sağlanabilmektedir (Cameron, 2005). Bu bağlamda İstanbul’un listeye dahil olması da “en iyilerin en iyisi” ölçütünün uygulandığı bu dönem içinde gerçekleşmiştir.

Üstün evrensel değerlerin titiz uygulanması konusu, 1994’te Sözleşme’nin 20. yılı vesilesiyle kabul edilen Dünya Mirası

¹ bkz. *The World Heritage Convention*, <https://whc.unesco.org/en/convention/>

² bkz. *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>

³ bkz. *World Heritage List*, <https://whc.unesco.org/en/list/>

⁴ bkz. *Türkiye*, <https://whc.unesco.org/en/statesparties/tr>

⁵ bkz. *Historic Areas of Istanbul*, <https://whc.unesco.org/en/list/356>

⁶ Bu konuda kapsamlı bir özet için bkz. Ahunbay, Z. (2022). UNESCO’nun Dünya Mirası Listesi. A. Aksoy ve D. Ünsal (Yay. Haz.), *Kültür mirası yönetimi: Neden ve nasıl? – Türkiye’den deneyimler ve tartışmalar* içinde, (ss. 5–16). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

⁷ bkz. *Governing Bodies*, <https://whc.unesco.org/en/governingbodies/>

Stratejik Planı'nın⁸ temel meselelerinden biri olmuştur. Dünya Mirası Merkezi'nin⁹ 1992 yılında kurulması Sözleşme'nin uygulanmasında kalitenin yükselmesini getirmiş, Uygulama Rehberleri değişen koşullara göre revize edilmiş, izleme sistemleri geliştirilmeye başlanmıştır (Albert ve Ringbeck, 2015; Albert, 2017). Bu kapsamdaki iyileştirmeler yıllar içinde devam etmiş ve 2004 yılında, Dünya Mirası Listesi ve Geçici Liste'nin analizi ve takibi sistemini yürütmek ve güvenilirliğini güçlendirmek üzere (Ringbeck, 2022) ICOMOS (*International Council on Monuments and Sites*) ve IUCN (*International Union for the Conservation of Nature*) Dünya Mirası sisteminin danışma organları¹⁰ olarak atanmışlardır.

Dünya Mirası Stratejik Planı tartışmalarında, Dünya Mirası standartlarının düştüğü yönünde endişeler dile getirilmiş, kriterlerin güncellenmesi ve nesnel, tutarlı değerlendirme süreçlerinin sürdürülmesi açıkça talep edilmiştir. 20 yıla yakın süre “en iyilerin en iyisi” ölçütünün uygulanması Dünya Mirası Listesi'nde belirgin bir Avrupa merkeziliğine yol açmıştır. Bu gelişmeyi engellemek için 1994'te kabul edilen Küresel Strateji, dünyadaki varlıkların temsiliyet ilkesini Liste'nin meşruiyeti için gerekli görmüştür. Kültürel alanlara odaklanarak başlayan Dünya Mirası süreci tematik yaklaşımı benimsemiş ve “en iyilerin en iyisi” yerine “en iyilerin temsili” anlayışını sisteme yerleştirmiştir (Cameron, 2005). Bu yaklaşımın yanı sıra dünya bölgeleri, anıt türleri ve dönemler arasındaki dengesizlikleri gidermek üzere Küresel Strateji belgesinde önemli kararlar alınmıştır. Sadece niceliksel değerler ve Dünya Mirası Listesi'nin coğrafi dengesi tek ölçüt olarak alınarak Küresel Strateji'nin etkin olmadığı iddia edilse de belge çok daha geniş kapsamlıdır (Ringbeck, 2022).

Bu dönemin Dünya Mirası programına getirdiği yeniliklerden biri de kültürel peyzaj kavramının sisteme dahil edilmesidir. 1972 yılında kabul edilen Sözleşme'de, bu kategori ne Kültürün Tanımı Hakkındaki 1. Madde'de ne de Doğanın Tanımı Hakkındaki 2. Madde'de yer almamıştı (Albert, 2017). Sözleşmenin mirasa sanatsal başyapıt olarak bakan görüşünün yerini kültürel mirasın antropolojik bakışına bırakması ve özgünlük kavramının yeniden yorumlanması kültür ve doğa arasındaki bağlantı dokusu olarak kültürel peyzajların kabul edilmesini getirir (Cameron ve Rössler 2013). Tartışmalar sonucunda Dünya Mirası Sözleşmesi'nin dinamik bir kavram olduğu kabulüne dayanılarak kültürel peyzaj kavramı Uygulama Rehberi içinde yer alır ve Sözleşme'ye bu şekilde dahil edilir (Albert, 2017).

2002'de Sözleşme'nin 30. yılı vesilesiyle kabul edilen Budapeşte Deklarasyonu ile Sözleşme'ye dört adet (C) ve ardından 2007 yılında beşinci (C) olarak tanımlanan bir madde daha eklenmiş, böylece yeni kavramlar tanımlanmıştır: C1 (*Credibility*) - Dünya Mirası Listesi'nin güvenilirliğini güçlendirmek; C2 (*Conservation*) - Varlıkların etkili bir şekilde korunmasını sağlamak; C3 (*Capacity-building*) - Kapasite geliştirilmesini teşvik etmek; C4 (*Communication*) - İletişim yoluyla kamuoyunun farkındalığını, katılımını ve desteğini artırmak; C5 (*Communities*) - Dünya Mirası Sözleşmesi'nin uygulanmasında toplulukların rolünü güçlendirmek.¹¹ Bu kavramların kabul edilmesinin amacı Sözleşme'nin uygulanması için kapsamlı bir çerçeve çizmek ve operasyonel bir metodoloji sağlamaktır. Böylelikle Dünya Miras programının kurucu fikirlerinin daha iyi yansıtılacağı öngörülmektedir (Ringbeck, 2022). Ringbeck (2022), Dünya Mirası Sözleşmesi ile birlikte 1972 yılında kabul edilen fakat etkin olarak kullanılmayan “Ulusal Düzeyde Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına İlişkin Tavsiye”¹² kararının Budapeşte Deklarasyonu'nun (C2) “Varlıkların etkili bir şekilde korunmasını sağlamak”, maddesinin hayata geçirilmesi için kurucu fikir olduğunu belirtir. Bu stratejik hedef için Dünya Mirası Komitesi 2005 yılından itibaren Dünya Mirası alanlarının korunması, kullanımı ve geliştirilmesinde Üstün Evrensel Değer beyanının ve yönetim planlarının hazırlanmasını ve uygulanmasını taraf devletlere zorunlu hale getirir.

Dünya Mirası Sözleşmesi'nin günümüzde 290 maddeye ulaşmış olan Uygulama Rehberi'nin içeriği ağırlıklı aday gösterilme sürecinin ilkelerine ve aşamalarına odaklanmaktadır, ancak Dünya Mirası kavramı çok daha geniştir ve korumanın sürdürülebilmesi ve yönetilmesi konuları büyük önem taşımaktadır. Her miras özelinde geliştirilmesi gereken vizyon ve hedefler için Rehber'de ayrıntılı ve kesin ifadelerin yer alması mümkün değildir. O nedenle Rehberi genişletmek üzere UNESCO Genel Kurulu tarafından 2007 yılında kabul edilen İklim Değişikliğinin Dünya Mirası Alanları Üzerindeki Etkilerine İlişkin Politika Belgesi,¹³ 2011 yılında kabul edilen Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiyesi¹⁴ ve 2015 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifinin Dünya Mirası Sözleşmesi Süreçlerine Entegrasyonuna İlişkin Politika Belgesi¹⁵ Dünya Mirası sistemi için standart belirleyici araçlar olarak kabul edilmekte ve miras koruma stratejilerini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle bütünleştirmek üzere taraf devletlere tavsiye edilmektedir. Bu süreçte Avusturalya ICOMOS Ulusal Komitesi tarafından hazırlanan Burra Tüzüğü¹⁶ öncelikli olmak üzere UNES-

⁸ World Heritage Global Strategy 1994. Stratejinin 2021 yılında yapılan bir değerlendirmesi için bkz. <https://whc.unesco.org/en/documents/187906>

⁹ bkz. World Heritage Center, <https://whc.unesco.org/en/world-heritage-centre/>

¹⁰ bkz. Advisory Bodies, <https://whc.unesco.org/en/advisorybodies/>

¹¹ bkz. The “Five Cs”, <https://whc.unesco.org/en/convention/>

¹² bkz. Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-protection-national-level-cultural-and-natural-heritage>

¹³ bkz. Policy Document on the Impacts of Climate Change on World Heritage Sites, <https://whc.unesco.org/en/news/441>

¹⁴ bkz. Recommendation on the Historic Urban Landscape, <https://unesdoc.unesco.org/search/66181e54-9d47-46c4-bf9b-741149fb55f>

¹⁵ bkz. Policy on the Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention, <https://unesdoc.unesco.org/search/b0569929-a683-449d-ba9c-981308a9557e>

¹⁶ bkz. The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance, 2013, <https://australia.icomos.org/publications/burra-charter-practice-notes/>

CO, ICOMOS ve ICCROM (*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property*) tarafından hazırlanan Nara Özgünlük Belgesi¹⁷ miras kavramının Avrupa dışında yaygınlaşmasında ve kavramın yer ve değer eksenli yeniden yapılandırılma sürecinde etkin belgeler olarak kabul görmektedir. ICOMOS tarafında ilk kez 2011 yılında hazırlanan ve 2022 yılında revize edilerek, taraf devletlere tavsiye edilen Kültürel Miras Etki Değerlendirme Rehberi¹⁸ ise miras alanında yaşanan güncel gelişmelerin, “Varlığın Üstün Evrensel Değeri”nin korunmasını ve bozulmadan sürdürülmesini ölçmek için temel bir araç sunmaktadır.

Dünya Mirası programı ve sistemi günümüzde bu politika belgelerine yenileri eklenerek yürütülmeye çalışılmaktadır. Programın başardıkları hakkında ve sistemin işleyişi üzerine birbirinden farklı uzman görüşleri bulunmaktadır. Cameron ve Rössler (2013), Dünya Miras programı ve sisteminin kuruluşundan ve özellikle 1990’ların ortalarından itibaren taraf devletler, teknik danışma organları ve UNESCO’nun, Dünya Mirası konularının karmaşıklığıyla ve çeşitliliğiyle başa çıkmak için faaliyetlerini ve kaynaklarını genişlettiğini belirtmektedirler. Tüm resmî paydaş kuruluşlarındaki bu büyüme, sivil toplum ve çeşitli diğer toplulukların da konuya olan ilgisinin artmasını beraberinde getirmektedir. Bu evrim, dünyanın en önemli kültürel ve doğal miras alanlarını koruma ve muhafaza etme konusunda Dünya Mirası’nın çekici ve umut vadeden vizyonunu yansıtmaktadır saptamasında bulunarak, sistemin işleyişine ilişkin olumlu bir bakış açısını temsil etmektedirler. Buna karşın Albert (2017), Budapeşte Deklarasyonu ile benimsenen (4C) ilkelerinin uygulanmasının başarılı olamayan yönlerini dile getirerek sistemin, kapalı ve uzmanların teknik bilgi birikimi içinde sıkışıp kaldığını belirtmektedir. Buckley (2023) ise daha yakın tarihte yaptığı değerlendirmede, Dünya Miras programı ve sistemindeki ilerlemenin karmaşık olduğuna vurgu yaparak ortak bir dil ve yöntem gerçekleştirilemediğini; yüksek yapılaşma baskısı, altyapı gereksinimleri ve kitle turizminin bütüncül koruma üzerinde baskı yarattığını belirtmektedir. Buna karşın, varlık sayısının ve onlardan öğrenileceklerin her geçen yıl artması konunun kamuoyunda hâlâ yüksek ilgi gördüğüne işaret etmektedir ve daha iyi düzenlenmiş süreçler ve diyalogların umut verdiği saptamasında bulunmaktadır.

İstanbul’un Tarihi Alanları Dünya Mirası Listesi’nde

Dünya Mirası Listesi’nin oluşturulmasına ihtiyatlı bir şekilde başlandığı 1978 yılından, ölçülü bir hızla büyüdüğü 1990’ların ortalarına kadar olan kuruluş döneminin ortalarında; 1985 yılında Liste’ye girmiş olan İstanbul için dört kriter¹⁹ tanımlanmaktadır: (i) numaralı kriter için, “İstanbul’un Tarihi

Alanları”nın Ayasofya ve Süleymaniye başta olmak üzere Bizans ve Osmanlı dönemlerinin eşsiz mimari şaheserleri olarak kabul edilen anıtları içerdiği belirtilmektedir. (ii) numaralı kriter için, İstanbul’daki anıtların, Avrupa ve Yakın Doğu’da mimari, güzel sanatlar ve mekân organizasyonunun gelişiminde önemli bir etki yarattığı vurgulanarak, askeri mimari için II. Theodosius Surları’nın, kiliseler ve camiler için Ayasofya’nın model olduğu, mozaiklerin ise hem Doğu hem de Batı sanatını etkilediği belirtilmektedir. (iii) numaralı kriter için, İstanbul’un sahip olduğu yapı tiplerinin çok çeşitli olduğu ve bazılarındaki sanat eserlerinin Bizans ve Osmanlı medeniyetleri hakkında eşsiz tanıklık sunduğu belirtilmektedir. Bunlar arasında surlar, mozaik ve fresklerle süslü kiliseler ve saraylar, anıtsal sarnıçlar, türbeler, camiler, dini okullar ve hamamların yer aldığı ve Süleymaniye ve Zeyrek semtlerindeki konutların geç Osmanlı kent düzeninin olağanüstü örneğini sunduğu açıklanmaktadır. (iv) numaralı kriter için, şehrin, insanlık tarihinin çok farklı dönemlerini yansıtan olağanüstü anıtlar, mimari ve teknik altyapılar bütünü olduğu belirtilerek, özellikle Topkapı Sarayı ile kervansaray, medresesi, tıp fakültesi, kütüphanesi, hamamı, misafirhanesi ve imparatorluk türbeleriyle Süleymaniye Külliyesi’nin Osmanlı Dönemi’ne ait saray ve dini komplekslerin en üstün örneklerini sunduğu vurgulanmaktadır. Bu kriterler ve açıklamalar göstermektedir ki, 1985 yılında Dünya Mirası anlayışı yukarıda da belirtildiği üzere henüz anıtsal eserler ve güzel sanatlar ile sınırlıdır. Buna rağmen Zeyrek ve Süleymaniye semtlerinin özgün ahşap dokusu göz ardı edilmemiş ve (iii) numaralı kriter içinde bu alanların taşıdığı özgün karaktere yer verilmiştir.

1985 yılında “İstanbul’un Tarihi Alanları” tanımıyla Dünya Mirası Listesi’ne girme kararını takiben 1986 yılında alınan ilk karardan 2025 yılına kadar Dünya Mirası Komitesi tarafından 40 yıl içinde toplam 27 karar alındığı görülmektedir. Bu kararları Dünya Mirası sisteminin geçirdiği evrim ve İstanbul’un kendine özgü dinamikleri açısından üç alt dönemde incelemek mümkündür: 1985–2003 dönemi; 2004–2012 dönemi; 2013–2025 dönemi. Bu dönemlendirmede İstanbul hakkındaki iki kritik eylemin belirleyici özelliği kuvvetlidir. Bunlardan birincisi, 2004 yılının hem Türkiye’de Alan Yönetim sisteminin yasal olarak kurulduğu yıl olması, hem de Dünya Mirası sisteminin Sözleşme’nin 30. yılı vesilesiyle kendini yenilemeye başladığı, izleme sistemlerinin güçlendirildiği, küresel stratejinin uygulanmaya çalışıldığı yıllara karşılık gelmesidir. 2012 ise Dünya Mirası Komitesi’nin on yıldan beri yapılmasını istediği İstanbul’un Tarihi Alanları Alan Yönetim Planı’nın tamamlanarak onaylandığı ve Dünya Mirası Merkezi’ne iletiliği yıldır. Dolayısıyla bu dinamikler kırılma noktaları oluşturarak 40 yıldır Dünya Mirası Listesi’nde yer alan İstanbul’un Tarihi Alanları’nın üç ayrı dönemde incelenme-

¹⁷ bkz. *The Nara Document on Authenticity, 1994*, https://www.icrom.org/sites/default/files/publications/2020-05/convert_06_the_naradoc_ing.pdf

¹⁸ bkz. *Guidance and Toolkit for Impact Assessments in a World Heritage Context*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382347>

¹⁹ Bu kriterler şunlardır: (i) İnsanın yaratıcı dehasının bir başyapıtını temsil etmeli; (ii) Bir dönemde veya dünyanın bir kültürel alanında, mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı alanlarındaki gelişmelerle ilgili insani değerler arasında önemli bir alışverişi sergilemeli; (iii) Yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir uygarlığa yönelik ünik veya en azından istisnai bir tanıklık üstlenmeli; (iv) İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütününe veya peyzajın istisnai bir örneği olmalı.

sine ortam sunmaktadır. Dünya Miras Komitesi'nin 1985–2025 yılları arasında aldığı 27 karar üzerinde bir ön analiz yapıldığında, toplam yedi karar türü öne çıkmaktadır:

1. Koruma Planı - Yönetim Planı ve Alan Yönetimi Konuları
2. Koruma ve Restorasyon Uygulamaları
3. Mega Projeler ve Yenileme Projeleri
4. Büyük Ulaşım ve Altyapı Yatırımları
5. Tehlike Altındaki Miras Listesi'ne Alınma Konusu
6. İzleme Raporu - Miras Etki Değerlendirmesi - Üstün Evrensel Değer Beyanı Konuları
7. Kapasite Geliştirme ve Finansal Destek Konuları

Yapılan içerik incelemesine göre kararların dönemlere göre karakteristik özellikleri şöyle özetlenebilir:

- **1985–2003 döneminde**, İstanbul'un Tarihi Alanları hakkında 18 yılda 10 karar alınmıştır. Aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, kararların içeriklerinin UNESCO misyonu ile tutarlı biçimde, ilk yıllarda miras alanı için taraf devlete teknik yardım, fon sağlanması ve ilerleyen yıllarda Ayasofya mozaik restorasyonu, Zeyrek ve Surlar'ın korunması hakkındaki tavsiye kararları olduğu görülür. UNESCO ve Türkiye arasındaki ilk ilişkilerin bu konularla başladığı anlaşılmaktadır. Dönemin kentsel koruma konusunda alınan ilk kararı, 1999 Marmara Depremi ile tetiklenir. Komite, deprem hasar raporlarını talep eder ve ayrıca ilk kez Tarihi Yarımada'nın koruma planının olmaması konusundaki endişelerini dile getirir. Dönemin son kararı, İstanbul'un Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne alınması hakkındadır ve bu karar 2003 yılından itibaren on yıl boyunca her yıl alınır.
- **2004–2012 döneminde**, İstanbul hakkında 9 yılda 9 karar alındığı görülmektedir. Bu dönemin kararlarında ağırlık, İstanbul'un Tarihi Alanları için alan yönetim sisteminin kuruluşunun tamamlanması ve yönetim planının hazırlanması tavsiyeleri üzerinedir. Bu konudaki gelişmelerin yavaş olmasının yanı sıra sayıları ve baskıları artan büyük yatırım projeleri nedeniyle İstanbul'un Tehlike Altındaki Miras Listesi'ne alınması tartışmaları her kararda yer almaktadır. Dünya Miras Merkezi'nin yeniden yapıldığı ve yönetim planı hazırlanmasının tüm miras alanları için zorunlu hâle getirildiği bu dönemin kararları İstanbul'a da yansımıştır. Dünya Mirası sistemine, bütünlük ve özgünlük kavramlarının ve yaşayanlarla birlikte koruma anlayışının geliştirilmeye çalışıldığı bu dönem, aynı zamanda Liste'ye katılan varlık sayısının artması nedeniyle Dünya Mirası Merkezi açısından kararların etkinliğinin zayıfladığı ve izleme zorluklarının yaşanmaya başladığı bir dönemdir.
- **2013–2025 döneminde**, İstanbul'un Tarihi Alanları hakkında 13 yılda 8 karar alınmıştır. Kararların içerikleri her

yıl aynı şekilde tekrar etmektedir. Dünya Mirası Komitesi, Kültürel Miras Etki Değerlendirmesi sisteminin İstanbul Yönetim Alanı içinde teklif edilen tüm yatırım ve altyapı projelerine uygulanmasını ısrarla istemektedir. Bu uyarıda iki konu öne çıkmaktadır: Birincisi, bu değerlendirmenin mutlaka Üstün Evrensel Değer tanımı ile ilişkilendirilmesinin beklendiği; ikincisi ise değerlendirme süreci tamamlanmadan projelerin uygulanmasına başlanmamasıdır. Bu kararda Haliç Metro Köprüsü ve Yenikapı Dolgu Alanı başta olmak üzere 2000'li yılların ilk yarısından itibaren Tarihi Yarımada üzerinde gerçekleştirilen birçok altyapı projesinin uygulama başlamadan yapılması gereken etki değerlendirme raporlamasının uygulamalar tamamlandıktan sonra gerçekleştirilmesi etkin olmuştur.

Birinci Dönem (1985–2003): Teknik Yardım - Fon Sağlama ile Başlayan İlişkiler

İstanbul'un Tarihi Alanları Dünya Miras Alanı'nın 1985–2003 dönemi yukarıda değinilen kuruluş dönemi gelişmeleri kapsamında ilerlemiştir. Bu süreçte birinci kırılma noktası, Dünya Mirası Stratejik Planı'nın 1992 yılında kabul edilmesi ve UNESCO Dünya Miras Merkezi'nin kurularak sisteme dahil olmasıdır. 1990'ların ilk yarısına kadarki yıllar Dünya Miras Komitesi'nin sorumluluğunda temel kuralların oluşturulduğu, taraf devletlerle ilişkilerin kurulduğu bir dönemdir. İlk kez 1978'de kabul edilen ve bugün 290 maddeye ulaşan Uygulama Rehberi o tarihte yalnızca 30 maddedir. Bu ilk rehberin maddelerine bakıldığında, başvuru kriterlerinin açıklandığı, başvurunun nasıl yapılacağına kısaca anlatıldığı görülmektedir. 30 maddelik rehberin 12 maddesi, yani yaklaşık yarısı, Dünya Mirası Fonu'ndan Uluslararası Yardım Sağlanması konularını içermektedir. Bu nedenle İstanbul ile ilgili olarak 1986–1993 yılları arasında alınan kararlar sadece fon aktarımı ve teknik destek konularıyla ilgilidir. 1994–2003 yılları arasındaki kararlarda da bu destek içeriği devam etmekte ve ahşap, taş koruma alanında eğitim ve teknik destek, Ayasofya mozaik restorasyonu için malzeme ve ekipman temini gibi konular özelinde ayrıntılandırılmaktadır (Ek 1). 2003 yılından itibaren ise maddi destek konusundaki kararlar; uluslararası fon kuruluşlarından yardım bulmada Dünya Miras Merkezi ve ICOMOS aracılığıyla taraf devlete yol göstermeye dönüşmüştür.

Fon ve destek konusu dışında alınan ilk karar 1994 yılındadır ve Dünya Mirası Komitesi Ayasofya'da ve Surlar'da yapılmakta olan restorasyonlarda hatalı uygulamalar olduğunu belirterek, durdurulmalarını istemektedir. Aynı bağlamda bir diğer karar, 1997 yılında bu kez Zeyrek hakkında alınmakta ve "İstanbul'un Tarihi Alanları"nın özellikle Zeyrek'in koruma durumu hakkında duyulan endişe dile getirilmektedir. Ayrıca bu yıl ilk kez taraf devletten, Dünya Mirası değerini korumak için yapılan koruma çalışmaları hakkında rapor istenerek periyodik raporlama sisteminin temelleri atılmaktadır.

1999 Marmara Depremi, Dünya Mirası Merkezi tarafından endişeyle karşılanmış ve aynı yıl alınan kararlarda hasar tespiti raporlarının hazırlanması istenmiş, yanı sıra bu konuda Ayasofya için uluslararası bilim komitesinin toplanması tavsiyesinde bulunulmuştur. 1999 yılı kararında bir diğer önemli vurgu ise kentsel ölçekteki koruma konusudur. 1990 yılında Tarihi Yarımada için hazırlanan planlar 1992 yılında Mahkeme kararıyla iptal edilmiş, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 1995 yılında Tarihi Yarımada'nın tümü sit alanı ilan edilmiştir. 1999 yılına gelindiğinde koruma amaçlı imar planlarının hâlâ onaylanmamış olmasından duyulan endişe Dünya Mirası Komitesi'nin gündemindedir. Bu karar, Dünya Mirası sisteminin bakış açısının anıtsal tek yapının korunmasından kentsel ölçüğe doğru evrildiğinin göstergesidir. Diğer taraftan, deprem nedeniyle kesintiye uğrayan planlama çalışmaları ancak 2005 yılında tamamlanacak ve plan yürürlüğe girecektir. 2000 yılında İzleme Misyon raporlarında ve 2003 yılında Dünya Mirası Komite kararında bu konu vurgulanacaktır. 2003 yılında Komite'nin en dikkat çekici kararı, İstanbul'un Tarihi Alanlarının Tehlike Altındaki Miras Listesi'ne kaydedilmesinin 2004 yılında yapılacak Komite toplantısında karara bağlanması hakkındadır. Komite 2013 yılına kadar her yıl bu konunun bir sonraki toplantıda tekrar değerlendirilmesini karar altına alacaktır. Bu yıl alınan bir diğer önemli karar da Tarihi Yarımada'daki metro inşaatının ve Marmaray istasyon binasının arkeolojik tabakalar üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler hakkındadır. 2000 yılında gelen UNESCO ve ICOMOS ortak misyon heyetinin raporuna dayalı olarak bu konuda taraf devletin dikkati çekilmektedir. İlk yıllardan itibaren gündemde olan Zeyrek'teki ahşap yapıların çökmesini önlemek amacıyla gerekli teknik ve mali kaynakların acilen sağlanması konusu bu kararda da tekrarlanmıştır.

Bu dönemin genel karakteri değerlendirildiğinde Dünya Miras Komitesi'nin 1986–1987–1992–1993 kararlarının çok destekleyici ve yumuşak tavsiye kararları olduğu görülmekte; 1994, fakat özellikle 1999 yılından itibaren karar içeriklerinin uyarı ve hatırlatma diline döndüğü, daha üst ölçekli kararların ve bütüncül bakış açılarının hâkim olduğu bir yaklaşımın benimsendiği, destek sistemlerinin ise dönüştüğü izlenmektedir. Bu dönüşüm 2003 yılı kararında çok daha belirgin hâle gelmektedir. Bu dönem Türkiye'de 1970'lerin ortalarında başlayan kentsel koruma anlayışının 1980'lerin ekonomik politikalarının kentler üzerinde yarattığı baskıyla mücadele etmeyi öğreneceği yıllardır. 1980'lerde tarihi kentlerin turizm ve ticari yatırımlar ile karşı karşıya kalmasına sebep olan iki düzenleme ise bu bağlamda vurgulanmalıdır. Bunlar, 1982 yılında yürürlüğe giren Turizm Teşvik Yasası ve 1994 yılında İmar Kanunu'na eklenen özelleştirme alanlarıyla ilgili maddedir. Her iki düzenleme de getirdikleri istisnai tanımlarla kentsel ve kırsal tüm alanlarda büyük ölçekli yatırımların kolaylaştırılmasını sağlamaktadır. İlerleyen yıllarda bu düzenlemelere yenileri eklenecek ve ta-

rihi kentler yatırım baskısıyla özgünlüklerini ve bütünlüklerini yitirme tehdidiyle birlikte yaşamaya başlayacaklardır. Tarihi Yarımada için de geçerli olan bu süreç, alanın bir Dünya Mirası olması nedeniyle daha da kritik öneme sahiptir.

İkinci Dönem (2004–2012): Alan Yönetimi - Yönetim Planı - Tehlike Altındaki Miras Listesi

Dünya Mirası programı ve sistemi açısından 2002 yılında kabul edilen Budapeşte Deklarasyonu'nun ilkelerinin hayata geçirilmesi çalışmaları bir dönüm noktasıdır. Bu ilkeler koruma eyleminde ve yanı sıra kapasite geliştirme, kamuoyu farkındalığını artırma, toplulukların rolünü güçlendirme konularında taraf devletin sorumluluğunu daha da güçlü biçimde öne çıkarmaktadır. Buna karşın Dünya Mirası Merkezi'nin Liste oluşturma görevi dışında taraf devletleri ve dünya miras varlıklarını izleme, uyarma ve denetleme görevi güçlendirilmektedir. ICOMOS, IUCN'in sistemin işleyişindeki rollerinin artırılması, 2005 yılında Uygulama Rehberi'ne yönetim, planlama, izleme, sürdürülebilirlik maddelerinin eklenmesi ya da geliştirilmesi ve bu kapsamda tüm dünya mirası varlıkları için yönetim planlarının hazırlanmasının şart koşulması bu kapsamda gerçekleştirilen sistemi dönüştürücü adımlardır.

2004 yılından itibaren İstanbul için alınan Dünya Mirası Komite kararlarında²⁰ da bu yapılanmanın izlerini görmek mümkündür (Ek 2). Taraf devletten İstanbul'un Tarihi Alanları için ilk kez Alan Yönetimi sisteminin kurulması, yönetim planı hazırlanması ve ayrıca koruma planının onaylanması istenmektedir ve bu karar 2012 yılına kadar her yılın Komite kararında tekrar edecektir. Bu dönemde her yıl tekrar eden bir diğer karar da ilk kez 2003 yılında karar altına alınan İstanbul'un Tarihi Alanları'nın Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne alınması konusudur. Bu karar her yıl tekrar etmekle birlikte özellikle 2010 yılında Komite, kayda değer ilerleme sağlanamaması hâlinde, 2011 yılında Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesinin değerlendirileceğini önceki yıllardaki kararlardan daha keskin bir ifadeyle belirtmektedir. Ancak 2012 yılından itibaren Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilme konusu bir daha Komite kararlarında yer almayacaktır.

Dönemin bir diğer önemli kararı Tarihi Yarımada'da gerçekleştirilmekte olan büyük ölçekli projeler ve ulaşım projeleri için ilk kez Kültürel Miras Etki Değerlendirmesi çalışmalarının yapılmasının istenmesidir. Bu karar Dünya Miras Merkezi'nin benimsediği yeni izleme ve denetim mekanizmalarının yansımaları olarak karşımıza çıkmakta ve 2025 yılı kararına kadar farklı ifadelerle tekrar etmektedir. Bu kapsamda 2006 yılında Süleymaniye Yenileme Projesi'nin Koruma Uygulama Planı'na dönüştürülmesi hakkında alınan karar 2008 ve 2009 kararlarında yenileme projeleri için etki değerlendirme raporunun hazırlanması şeklinde tekrar tekrar karar altına alınmıştır.

²⁰ bkz. *Historic Areas of Istanbul*, <https://whc.unesco.org/en/list/356/documents/>

2004 yılında dile getirilen ve dönem boyunca farklı ifadelerle tekrar eden bir diğer karar da büyük ulaşım ve altyapı yatırımları hakkındadır. 2004 yılında Marmaray Projesi için önleyici arkeoloji çalışmalarının yapılmasının istenmesi; 2006 yılından itibaren ise Marmaray ve diğer projelerden kaynaklı tehditler, Haliç Metro Köprüsü'nün ve Avrasya Tüneli'nin miras alanı üzerinde yaratacağı etki konusunda duyulan endişe dile getirilmektedir. 2011 yılı kararında ise hazırlanan Kültürel Miras Etki Değerlendirmesi çalışmasının geç kalınmış bir eylem olduğu ve bu nedenle Haliç Metro Köprüsü'nde yapılan düzeltmelerin bütüncül bir değişim getirmediği ve üstün evrensel değer olumsuz etkilediği kesin bir dille ifade edilmektedir. Sonunda 2012 yılı kararında çok keskin ve güçlü bir ifadeyle; alanın korunma durumunu incelemek üzere acil olarak Dünya Miras Merkezi ve ICOMOS reaktif izleme misyonunun davet edilmesi istenmektedir.

Sivil ahşap mimarinin korunması ve Kara Surları restorasyonunda özgünlüğün zedelenmemesi uyarısı 2004 kararından itibaren her kararda farklı ifadelerle yer almış; 2010 yılı kararında ise Zeyrek ve Süleymaniye ahşap evlerinin bozulması ve kaybindan duyulan kaygı dile getirilerek, ahşap yapıların ve Kara Surları'nın korunması ve rehabilitasyonu için bir program hazırlanması, ayrıca arkeolojik alanların tahrip olmaması için tedbir alınması istenmiştir. Diğer taraftan bu dönem kararlarında dikkat çeken bir diğer husus kapasite geliştirme ve finansal destek konusunun 2007 yılından itibaren kararlarda yer almaması, yerini taraf devletin iç kaynaklar oluşturması yönündeki tavsiyelere bırakmasıdır. Bu konudaki karar tescilli yapıların korunmasına yönelik devlet sübvansiyonlarının oluşturulması şeklinde ifade edilmektedir. Dönemin sonunda 2011 yılı İstanbul'un Tarihi Alanları Yönetim Planı'nın tamamlandığı yıldır, ancak Dünya Miras Merkezi'ne kısa bir özet gönderilmiş, dolayısıyla çok kapsamlı bir eleştiri alınmıştır. 2012 yılı kararında ise tamamlanmış şekliyle iletilen Yönetim Planı, yönetim sistemi, trafik ve turizm için geliştirilen stratejiler açısından olumlu bulunmuştur.

2004–2012 döneminde İstanbul için alınan kararlar zaman zaman sivil toplum örgütlerinin de katıldığı ve taraflar arasında tansiyonu yüksek ortamlarda sürdürülen müzakerelere sahne olmuş, misyon toplantıları ve büyük kentsel projeler için raporların sunulması ve tehlike altındaki miras listesi tartışmaları ile geçmiştir. Dönemin ikinci yarısından itibaren büyük altyapı ve yenileme projelerine karşı oluşan kentsel muhalefet İstanbul'un koruma ve planlama ortamında önemli yer tutmuştur. 2004 yılında alan yönetimi ve yönetim planı kavramları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na eklenmiş ve 2005 yılında konuya ilişkin yönetmelik yürürlüğe girmiştir. İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı 2006 yılında kurulmuş ise de Danışma Kurulu'nun kurulması 2008, yönetim planı çalışmalarının başlaması ise 2009 yılını bulmuştur. Süreç bu kadar uzun olunca Dünya Mirası Komitesi'nin 2004–2012 yılları arasındaki tüm kararlarında alan yönetimi ve yönetim planı konularının

yer alması kaçınılmaz olmuştur. Dünya Miras Komitesi'nin kararlarında dile getirilen bir diğer plan olan Tarihi Yarımada koruma planları ise 2005 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiş, buna karşın aynı yıl içinde iptal edilmiştir. Tekrar hazırlanan planın yürürlüğe girmesi 2011–2012 yıllarını bulmuştur. Bu yıllar, kent üzerinde ve özellikle tarihi kent mekânlarında yatırım baskılarının giderek arttığı yıllardır. Koruma planının çok uzun sürelerde hazırlanması, ardından çeşitli revizyonlarla değiştirilmesinin yanı sıra farklı baypas mekanizmaları ile bu planların kararlarının ortadan kaldırılması dönemin ana özelliği olarak belirginleşmiştir. Bir önceki dönemde Turizm Teşvik Yasası ve özelleştirme süreçleriyle başlayan yaklaşım, bu dönemde Ulaştırma Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na kentlerde ayrıcalıklı durumlar tanımlama ve plan kararı geliştirme yetkileri verilerek devam etmiştir. 2012 yılında doğal sit ve karma sit alanlarının yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na devredilmiş; 6306 sayılı Afet Yasası ve imar affı vb. düzenlemeler ile koruma alanı parçalanmış, yönetilmesi giderek zorlaşmıştır. Bu parçalanmaya 2005 yılında ilçe belediyelerinin yönettiği 5366 sayılı Yenileme Yasası da eklenince, bir Dünya Mirası olan Tarihi Yarımada'nın koruma ilkeleri ışığında yönetilmesi neredeyse imkânsız hâle getirilmiştir.

Üçüncü Dönem (2013–2025): Üstün Evrensel Değer - Miras Etki Değerlendirmesi - Taraf Devletin Artan Rolü

Dünya Mirası sistemi açısından 2000'li yılların başında getirilen yeni ilkeler ve uygulama araçları ancak 2010'lu yılların ortalarından itibaren dünya miras varlıklarının kararlarına yansımaya başlamıştır. Diğer taraftan 1992'de kabul edilen Küresel Strateji uyarınca Liste'ye alınan varlıkların sayısı ve çeşitliliği hızla artmıştır. Bu UNESCO'nun ve Dünya Miras Merkezi'nin ve yanı sıra danışma organlarının görev yüklerini artırmıştır. Ayrıca finansal sorunlar yaşandığı da bilinmektedir. Bütün bu gelişmeler 2000'li yıllardan günümüze kadar alınan kararlarda dünya mirasının korunmasında ana sorumlunun taraf devlet olduğu vurgusunun tonunun giderek artmasıyla sonuçlanmıştır. 2013–2025 yılları arasında İstanbul için Dünya Mirası Komitesi tarafından alınan kararlarda²¹ da bu vurguyu izlemek mümkündür (Ek 3).

Bu dönem boyunca alınan sekiz kararın ilki olan 2013 yılı kararında yedi farklı konuya vurgu yapılmaktadır. Bunlardan en önemlisi; Yenikapı Dolgu Alanı'nın Miras Etki Değerlendirmesi yapılmadan başlatıldığı eleştirisidir. Avrasya Tüneli'nin Tarihi Yarımada'nın denizle bağlantısını kesmesi ve Mermer Kule üzerindeki olumsuz etkileri altyapı projelerinin eleştirisi bağlamında vurgulanmaktadır. İkinci karar olan mülk sahiplerine onarım için kaynak verilmesi ise önceki kararlardan daha kuvvetli biçimde dile getirilmektedir. Daha önceki kararlarda da kayda geçmiş, yerine getirilmediği için tekrar edilen karar-

²¹ bkz. *Historic Areas of Istanbul*, <https://whc.unesco.org/en/list/356/documents/>

lar da Haliç Metro Köprüsü'nde yapılan düzeltmelerin yeterli olmadığı, üstün evrensel değer olumsuz etkilenmeye devam ettiği, ahşap yapıların kritik bir noktaya ulaştığı, yenileme alanı projelerinin gözden geçirilmesi, bozulma ve kaybın önlenmesi kararlarıdır. Bu kısa özet göstermektedir ki, Miras Etki Değerlendirmesi yapılmadan gerçekleşen projelerin üstün evrensel değer bozulmasına sebep olduğu argümanı bu dönemki Dünya Miras Komitesi kararlarında daha sık kullanılmaktadır. İki sene sonra 2015 yılında alınan Dünya Miras Komitesi kararında 2013 yılının kararları vurgusu artan biçimde tekrar edilmektedir. Bu sefer Yenikapı Dolgu Alanı ve Avrasya Tüneli başta olmak üzere gerçekleştirilen büyük projelerin Miras Etki Değerlendirmeleri yapılmadan, Uygulama Rehberi'ne uygun olmayan koşullarda başlatılması ve bitirilmesi eleştirilmektedir. Bunun dışında ahşap yapılar, kıyıları ve Kara Surları için uzun vadeli koruma stratejileri geliştirilmesi istenmektedir.

2017 ve 2018 yıllarının kararları hemen hemen aynı içeriktedir ve önceki kararlarda adları geçen büyük projelere etki değerlendirmeleri yapılmadan başlanmış olması eleştirilmektedir, ahşap yapılar ve yenileme projeleri ile ilgili önceki kararlar tekrarlanmaktadır. Bu kararlarda yeni olarak iki konu vurgulanmaktadır: Birincisi, Yönetim Planı'nın revizyonunda üstün evrensel değer tanımı ile plan ilişkisinin detaylandırılması beklenmektedir. İkincisi ise Kara Surları, Ayasofya Medresesi, Bukoleon Sarayı gibi büyük anıt eserlerin restorasyon projelerinin Dünya Mirası Merkezi'ne sunulması istenmektedir.

Üç yıl sonra 2021 yılında alınan karar çok yeni bir duruma işaret etmektedir. Ayasofya ve Kariye Müzelerinin statü değişikliklerinin Dünya Mirası Merkezi'ne haber verilmeden yapılmış olması nedeniyle duyulan üzüntü dile getirilmekte ve konuyla ilgili görevlendirilen UNESCO danışmanlarının önerilerinin eksiksiz uygulanması istenmektedir. Bu yıldaki bir önemli karar da şudur: 2015 yılında başlayan İstanbul'un Tarihi Alanları Yönetim Planı Revizyonu'nun kabul edilmeden önce, Dünya Miras Merkezi'ne sunulması istenmektedir. Bu karardan 2018 yılında tamamlanan revizyonun Merkez'e iletilmediği anlamı çıkmaktadır. Bu yılki kararda büyük projelerin İstanbul'un Tarihi Alanlarının Üstün Evrensel Değeri üzerinde yaratacağı etkilerin değerlendirilmesi istenmektedir. Kararda "geri dönüşümlü kararlar alınmadan önce" vurgusu çok güçlüdür.

2023, 2024 ve 2025 kararları hem içerik itibarıyla hem de kavramsal açıdan benzerlik taşımaktadır. Kararlarda Tarihi Yarımada üzerinde gerçekleştirilen uygulamaların Miras Etki Değerlendirmesinin vaktinde ve Uygulama Rehberi'nin ilgili maddelerine uygun şekilde yapılmadığı, bunun da Üstün Evrensel Değeri zedeleyeceği endişesi ve uyarısı vurgulanmaktadır. Her kararda yer alan bir diğer vurgu da karar ve uygulamaların nihai onaydan ve uygulamaya geçmeden önce Dünya Miras Merkezi'ne gönderilmesidir. Bu kararlarda Kazlıçeşme Yat Limanı, Yenikapı Kruvaziyer Limanı projeleri için ICOMOS teknik tavsiyelerinin uygulanması ve Yönetim Planı tamamlama-

nıncaya kadar kruvaziyer limanı inşaatının durdurulması ve alternatif yerlerin değerlendirilmesi istenmektedir.

2025 kararında öne çıkan ve önceki kararlarından farklılaşan konunun alanın yönetimine ilişkin olduğu görülmektedir. Yönetişim sisteminin sistematik olarak takip edilmemesinin yarattığı sorunlara dikkat çekilerek Dünya Miras Alanı'nın korunmasına ilişkin kapsamlı ve diğer kanunlardan üstün ulusal bir mevzuat çıkarılması istenmektedir. Ayrıca, Uygulama Rehberi'ne uyulması, alanın tutarlı ve katılımcı biçimde yönetilmesi tavsiye edilmektedir. Bu yılki kararda da bu dönemin kararlarında olduğu gibi, Tarihi Yarımada'da Alanın Üstün Evrensel Değerine etkisi olabilecek tüm gelişme, yapılaşma, restorasyon ve altyapı projeleri için Uygulama Rehberi'nin ilgili maddelerine uygun Miras Etki Değerlendirmelerinin hazırlanması istenmekte ve yanı sıra kapsamlı bir yol haritası talep edilmektedir.

Bu dönemin genel karakteristiği İstanbul için alınan tüm Komite kararlarında özellikle son üç kararda Dünya Mirası'nı koruma sorumluluğunun taraf devlette olduğu vurgusunun artmasıdır. Bu vurgu korumada toplumların sorumluluğunu yükseltmek, farkındalıkların ve kapasitelerin geliştirilmesiyle ilgilidir. Bu ise Dünya Mirası Merkezi'nin gerek 5C kriterlerini uygulamaya geçirme yaklaşımından ve gerekse Dünya Mirası sisteminde izleme ve geri bildirim uygulamalarının yerleştirilmeye çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer önemli vurgu ise alandaki restorasyon, yeni proje ve altyapı yatırımlarında Miras Etki Değerlendirmesinin zamanında ve kurallara uygun olarak yapılması ısrarla taraf devlete hatırlatılmaktadır. Hem bu süreçte hem de Alan Yönetim Planı kararlarında üstün evrensel değere uygunluk vurgusu ise son dönem kararlarında çok güçlüdür.

İstanbul'un Dünya Mirası olarak izlenmesi sürecinin 2013–2025 döneminde önceki döneme kıyasla toplum nezdinde çok daha sakin geçtiği söylenebilir. Bunda 2012 yılından sonraki kararlarda Tehlike Altındaki Miras Listesi'ne alınma konusunun ortadan kalkmış olmasının etkisi olmakla birlikte, 2013 Gezi Hareketi ve takip eden yıllar içinde sivil toplum hareketlerinin bastırılmasının yanı sıra İstanbul'un koruma ve planlama sorunlarının metropolün bütününe yayılarak çeşitlenmesinin de rolü yüksektir. Dolayısıyla bu dönemin İstanbul Tarihi Alanları Dünya Mirası izleme süreci, ağırlıklı olarak sadece Dünya Mirası Merkezi ve kamu yönetiminin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu dönem bir önceki dönemde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin koruma aleyhine daha da arttığı düzenlemelerle geçmiş, bu düzenlemelerin sonuçları mekânda yer aldıkça İstanbul'un korunması önündeki riskler daha da belirginleşmiştir. Buna karşın, UNESCO'nun 2000'lerin başından itibaren yerleştirmeye çalıştığı ve 5C kriterleri ile çerçevesini çizdiği üzere, bir Dünya Mirası'nın korunmasında tüm sorumluluk taraf devlet üzerindedir ve bu yaklaşım Dünya Mirası programı ve sistemi tarafından her yıl biraz daha öne çıkarılmakta ve güçlendirilmektedir.

Değerlendirme ve Gelecek için Notlar

UNESCO Dünya Mirası programı ve sisteminin 50 yılı aşan uygulamaları, Giriş bölümünde de belirtildiği üzere, farklı bakış açılarıyla değerlendirilmektedir. Ringbeck (2022) Dünya Mirası Sözleşmesi'ni UNESCO'nun en başarılı programlarından biri olarak tanımlamakta ve UNESCO bünyesindeki başka hiçbir Sözleşme'nin bu kadar yüksek bir onay oranına ve bu kadar yüksek bir farkındalık düzeyine sahip olmadığını belirtmekte; Dünya Mirası programının, yalnızca sayısal olarak değil, kavramsal ve politik olarak da büyük bir başarı olduğu iddiasında bulunmaktadır. Buna karşın Albert ve diğerlerine (2022) göre, Birleşmiş Milletler (BM) sistemi, Dünya Mirası programı dahil olmak üzere ulusal kültür politikaları için evrensel kılavuzlar sağlayan, küresel standartlar geliştiren en önemli kurumsal alandır. Bugün, bu uluslararası iş birliği biçimi, yeniden canlanan ulusal tek taraflılık duygusu ve giderek daha düşmanca jeopolitik güç oyunları tarafından zorlanmaktadır. Sonuç olarak, UNESCO gibi BM örgütlerinin çatışmaları yönetme ve miras konularında uzlaşmayı teşvik etme becerisinin uzun vadede önemli ölçüde zayıflayacağı saptamasında bulunmaktadır. Albert (2017) ise daha erken tarihli bir değerlendirmesinde Bernd von Droste'ye²² atıfla daha farklı iki konuya işaret etmektedir: 2000'lerin ikinci yarısından itibaren Dünya Mirası programı ve sisteminin aşırı iş yüküne yol açan ve Komite'nin verimli ve etkili işleyişini zorlayan aday gösterme patlamasıyla karakterize olduğunu belirtmektedir. Bu süreçte giderek daha az uzman ve buna karşın daha fazla uluslararası diplomatın görev yapmasının Komite kararlarını güçlü bir şekilde etkilediğini belirterek, Sözleşme'nin ruhuna aykırı kararların giderek daha fazla alınmasını şaşkıncı bulmamaktadır. Albert'in dikkat çektiği ikinci konu ise sürdürülebilirlik ve kalkınma süreçlerinde "kapasite geliştirme" veya "güçlendirme" kavramlarına ihtiyaç duyulduğu, ancak kullanılan süreçlerin başarılı olamadığı şeklindedir. Bunun nedenini ise yerel halkın çevreyi koruma ile yatırımcıların kâr beklentisi arasındaki büyük farklılıklar şeklinde örnekleyerek, alan üzerinde gerçek faydalardan kopuk talepler yaşandığını açıklamaktadır. Her görüş, gerçekleri belirtmekte ve UNESCO Dünya Mirası sisteminin küresel ölçekte işinin çok önemli, fakat bir o kadar da zor olduğuna işaret etmektedir. Bu açıdan programda önümüzdeki dönem yeni ilke kararlarının geliştirilmesi ve/veya yöntemlerin uygulamaya geçirilmesi beklenebilir. 5C kriterlerinin son yıllarda daha sık hatırlatılması ve taraf devletlerin koruma sorumluluğunu gerçek anlamda üstlenmesinin beklenmesi şeklinde tezahür eden kararlar bu beklentiyi güçlendiren ipuçlarıdır. Bu bağlamda hatırlatılan bir diğer belgenin de 1972 yılında UNESCO Genel Kurulu tarafından Dünya Miras Sözleşmesi ile birlikte onaylanan fakat etkin olarak kullanılmayan Ulusal

Düzeyde Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına İlişkin Tavsiye²³ kararı olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır.

İstanbul'un Tarihi Alanları hakkında alınan son dönem kararlarında da bu yaklaşımın ipuçlarını bulmak mümkündür. Taraf devlete Miras Alanı'nın iyi yönetilebilmesi için izleme ve değerlendirmeyi de içeren yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğu hatırlatılmaktadır. Alanın yönetiminde katılımcı yönetim modellerinin uygulanması ve toplumun farkındalığının artırılması için gerekli altyapıların oluşturulması yine taraf devletten yerine getirmesi beklenen uygulamalardır. Bu çalışmada üçüncü dönemin genel karakteristiği olarak tanımlandığı üzere; alanın Dünya Mirası programının ilkelerine uygun olarak korunabilmesi için Yönetim Planı kararlarının uygulanması sürecinde ve alanda gerçekleştirilecek yeni uygulamalarda İstanbul'un Tarihi Alanları hakkında 1985 yılında tanımlanmış olan ve 2011 yılında gözden geçirilerek özgünlük ve bütünlük nitelikleri ile bütünleştirilmiş olan üstün evrensel değer zedelenmemesi esas olmalıdır. Bu süreci gerçekleştirmek üzere Nara Belgesi, Burra Tüzüğü, Tarihi Kentsel Peyzaj tavsiye kararları başta olmak üzere Dünya Mirası sisteminin belgeleri yol göstericidir. Bu kapsamda ICOMOS tarafından gözden geçirilerek 2022 yılında yeniden düzenlenen Kültürel Miras Etki Değerlendirme Rehberi'nin de temel yol gösterici belge olarak kullanılması gerekmektedir.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): Artificial intelligence was used to equalize the word counts of the abstracts in the article.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Makaledeki özetlerin kelime sayılarını eşitlemek için yapay zeka kullanıldı.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden

²² 1992 yılında kurulan Dünya Mirası Merkezi'nin ilk direktörüdür.

²³ bkz. *Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage*, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-protection-national-level-cultural-and-natural-heritage>

Kaynaklar

- Albert, M. T. (2017). *40 years World Heritage Convention: On the popularization of a protection concept of cultural and natural assets*. Internationale Akademie Berlin. <https://heritagestudies.eu/wp-content/uploads/2017/08/40-Years-World-Heritage-Convention.pdf>
- Albert, M. T., Bernecker, R., Cave, C., Prodan, A. C. ve Ripp, M. (2022). Introduction into the overall message of the book: Destruction of heritage is destroying identity – Shared responsibility is therefore our common task for the future. M. T. Albert, R. Bernecker, C. Cave, A. C. Prodan ve M. Ripp (Ed.), *50 years World Heritage Convention: Shared responsibility – Conflict & reconciliation* içinde (ss. 3–20). Springer.
- Albert, M. T. ve Ringbeck, B. (2015). *40 years World Heritage Convention: Popularizing the protection of cultural and natural heritage*. Springer.
- Bernecker, R. ve Franceschini, N. (2022). UNESCO's World Heritage Convention and global governance. M. T. Albert, R. Bernecker, C. Cave, A. C. Prodan ve M. Ripp (Ed.), *50 years World Heritage Convention: Shared responsibility – Conflict & reconciliation* içinde (ss. 31–42). Springer.
- Buckley, K. (2023). World Heritage: Defining and protecting important views. C. Cameron (Ed.), *Evolving heritage conservation practice in the 21st century* içinde (ss. 51–71). Springer.
- Cameron, C. (2005). *Evolution of the application of "outstanding universal value" for cultural and natural heritage*. Paper presented at the Special Expert Meeting of the World Heritage Convention: The Concept of Outstanding Universal Value, Kazan, Russian Federation. UNESCO World Heritage Centre. <https://whc.unesco.org/archive/2005/whc05-29com-inf09Be.pdf>
- Cameron, C. ve Rössler, M. (2013). Assessment of the World Heritage system: 1972-2000. M. Rössler ve M. T. Albert (Ed.), *Many voices, one vision: The early years of the World Heritage Convention* içinde. Routledge.
- Dinçer, İ. (2025). "İstanbul'un tarihi alanları"nın 40 yılını UNESCO Dünya Miras Komitesi kararları üzerinden irdelemek: 1985-2025. *Mimarlık Dergisi*, 446, 44-51.
- Ringbeck, B. (2022). 50 years World Heritage Convention: Founding idea(s) and implementation – Reflections on important developments over time. M. T. Albert, R. Bernecker, C. Cave, A. C. Prodan ve M. Ripp (Ed.), *50 years World Heritage Convention: Shared responsibility – Conflict & reconciliation* içinde (ss. 21–28). Springer.

Ek 1. İstanbul'un Tarihi Alanları - Dünya Mirası Komitesi Kararları (1985-2003)

Yıl - karar no	Koruma planı, yönetim planı ve alan yönetimi	Koruma ve restorasyon uygulamaları	Mega projeler ve yenileme projeleri	Büyük ulaşım ve altyapı yatırımları	Tehlike altındaki Miras Listesi'ne alınma konusu	İzleme raporu - miras etki değerlendirme raporu - üstün evrensel değer beyanı	Kapasite geliştirme ve finansal destek konuları
1986 10COM XI.33	--	--	--	--	--	--	Ahşap-taş koruma alanında eğitim faaliyetleri yapılması, Ahşap koruma laboratuvarı kurulması, İstanbul'un korunması için fonlar
1987 11COM X25	--	--	--	--	--	--	Teknik iş birliği İstanbul'da ekipman için kullanılmak üzere fon
1992 16COM XIA-B	--	--	--	--	--	--	İstanbul'un Tarihi Alanları için fon, Ayasofya mozaik restorasyonu için malzeme ve ekipman temini
1993 17COM X-SOC	--	--	--	--	--	UNESCO heyetinin Ayasofya'nın korunma durumunu değerlendirmesi	İstanbul'un uluslararası koruma kampanyasına dahil edilmesi
1994 18COM XII3 ve 18COM IX	--	Ayasofya'da ve Surlarda yapılan restorasyonlarda hatalı uygulamaların durdurulması	--	--	--	--	İstanbul'un Tarihi Alanları için fon, Ayasofya için aktarılan fonların ilgili-lerce kullanılmasının sağlanması
1997 21COM VIII-55	--	"İstanbul'un Tarihi Alanları"nın özellikle Zeyrek'in koruma durumu hakkında duyulan endişe	--	--	--	Taraf Devlet'ten, Dünya Mirası değerini korumak için yapılan koruma çalışmaları hakkında rapor istenmesi	--
1998 22COM XII ve 22COM XII	--	--	--	--	--	--	Ayasofya için ayrılan fonun onaylanması

Ek I (devamı). İstanbul'un Tarihi Alanları - Dünya Mirası Komitesi Kararları (1985-2003)

Yıl - karar no	Koruma planı, yönetim planı ve alan yönetimi	Koruma ve restorasyon uygulamaları	Mega projeler ve yenileme projeleri	Büyük ulaşım ve altyapı yatırımları	Tehlike altındaki Miras Listesi'ne alınma konusu	İzleme raporu - miras etki değerlendirme raporu - üstün evrensel değer beyanı	Kapasite geliştirme ve finansal destek konuları
1999	İptal edilen 1990 Tarihi Yarımada planı ve Tarihi Yarımada bölümü 1995 yılında sit alanı ilan edilmesi ve yeni koruma planının hââ hazırlanmamış olmasının kaçak yapılaşmaya neden olacağından duyulan endişe	Zeyrek ve Surlar için yardımcı olmak üzere uzman misyon heyetinin oluşturulması	--	--	--	1999 Marmara Depremi için hasar tespiti raporlarının hazırlanması talebi, Ayasofya için uluslararası bilim komitesinin toplanması	İstanbul Tarihi Yarımada sit alanı içindeki sivil bina ve anıtların belgelenmesinin tamamlanması için fon aktarımı, Ahşap yapıların restorasyonu ve onarımı konusunda eğitim programı
2000	Misyon Raporu: Koruma Planının hazırlanması sürecinin değerlendirilmesi	--	--	Misyon Raporu: Marmarayı inşaatının yaratacağı riskler	--	--	Ayasofya mozaik restorasyonları için teknik iş birliği ve kaynak
2003	Tarihi Yarımada koruma planının daha fazla genciletilmesi	Zeyrek'teki ahşap yapıların çökmesini önlemek amacıyla gerekli teknik ve mali kaynakların acilen sağlanması	--	Tarihi Yarımada'daki metro inşaatının ve Marmaray istasyon binasının arkeolojik tabakalar üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler	Tehlike Altındaki Miras Listesi'ne kaydedilmesinin 2004 yılında yapılacak Komite toplantısında karara bağlanması	İlerleme Raporu istenmesi	Uluslararası destek arayışında Dünya Mirası Merkezi ve ICOMOS'un taraf devlete destek olmaları

Ek 2. İstanbul'un Tarihi Alanları - Dünya Mirası Komitesi Kararları (2004-2012)

Yıl - karar no	Koruma planı, yönetim planı ve alan yönetimi	Koruma ve restorasyon uygulamaları	Mega projeler ve yenileme projeleri	Büyük ulaşım ve altyapı yatırımları	Tehlike altındaki Miras Listesi'ne alma konusu	İzleme raporu - miras etki değerlendirilme raporu - üstün evrensel değer beyanı	Kapasite geliştirme ve finansal destek konuları
2004	Alan Yönetimi kurulması,	Sivil ahşap mimarının	--	Marmaray projesi	Tehlike Altındaki	İlerleme Raporu isten-	Tescilli yapıların
28COM	Yönetim Planı hazırlanması,	korunması ve Kara		için önleyici arkeoloji	Dünya Mirası	mesi	korunmasına
15B.97	Koruma planının onaylanmasının beklenmesi	Surları restorasyonunda özgünlüğün zedelenmemesi uyarısı		çalışmaları yapılması	Listesi durumunun 2006 yılında tekrar değerlendirilmesi		yönelik devlet sübvansiyonlarının oluşturulması
2005	Koruma planının onaylanması, Deprem Master Planının başlatılması ve İstanbul Müze Şehir projesi, Kurumlararası iş birliğinin olumlu bulunması	Fener-Balat Rehabilitasyon Projesi'nin olumlu bulunması, Kara Surları restorasyonunda özgünlüğün zedelenmemesi	--	--	Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi durumunun 2006 yılında tekrar değerlendirilmesi	İlerleme Raporu istenmesi	Fonlar için gerekli düzenlemelerin tamamlanması
2006	Alan yönetiminde koordinasyon eksikliği, Dünya Mirası Yönetim Planı'nın hazırlanması	Zeyrek ve Süleymaniye Ahşap evlerinin bozulmasından ve kaybolduğundan duyulan kaygı	Süleymaniye Yenileme Projesi'nin Koruma Uygulama Planı'na dönüştürülmesi	Marmaray ve diğer projelerden kaynaklı tehditler	Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi durumunun 2007 yılında tekrar değerlendirilmesi	Mega projelerin, altyapı projelerinin etki değerlendirmesi çalışmaları yapılması isteniyor	Avrupa Kültür Başkenti 2010 girişiminin takdiri edilmesi
2007	Alan Yönetiminin kurulması olumlu bulunması, Dünya Mirası Yönetim Planı'nı tamamlanmasının beklenmesi	Zeyrek'in ve ahşap dokunun korunması için tedbir alınması ile raporlanmasının beklenmesi	--	--	--	Mega projelerin etki değerlendirilmesinin raporlanması ve reaktif izleme misyonunun davet edilmesi	--
31COM	Alan Yönetiminin kurulması olumlu bulunması, Dünya Mirası Yönetim Planı'nı tamamlanmasının beklenmesi	Zeyrek'in ve ahşap dokunun korunması için tedbir alınması ile raporlanmasının beklenmesi	Yenileme projeleri için etki değerlendirme raporu hazırlanması	--	Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi durumunun 2009 yılında tekrar değerlendirilmesi	Ulaşım projelerinin etki değerlendirme raporlarının hazırlanmasının istenmesi, Üstün Üstün Evrensel Değer Beyanı taslağının hazırlanması takdiri edilmesi	--
2008	Yönetim Planı'nın tamamlanması ve daha önceki Komite kararları ve Reaktif Misyon tarafından öngörülen koruma durumuna ulaşılmasının beklenmesi	--	--	--	--	--	--
32COM	Yönetim Planı'nın tamamlanması ve daha önceki Komite kararları ve Reaktif Misyon tarafından öngörülen koruma durumuna ulaşılmasının beklenmesi	--	--	--	--	--	--
7B.102	Yönetim Planı'nın tamamlanması ve daha önceki Komite kararları ve Reaktif Misyon tarafından öngörülen koruma durumuna ulaşılmasının beklenmesi	--	--	--	--	--	--

Ek 2 (devamı). İstanbul'un Tarihi Alanları - Dünya Mirası Komitesi Kararları (2004-2012)

Yıl - karar no	Koruma planı, yönetim planı ve alan yönetimi	Koruma ve restorasyon uygulamaları	Mega projeler ve yenileme projeleri	Büyük ulaşım ve altyapı yatırımları	Tehlike altındaki Miras Listesi'ne alma konusu	İzleme raporu - miras etki değerlendirm raporu - üstün evrensel değer beyanı	Kapasite geliştirme ve finansal destek konuları
2009 33COM 7B.123	Alan yönetiminin iyi işlemesi için tedbir alınması, Yönetim Planı'nın en kısa sürede hazırlanması	Ahşap yapılar için büt-üncül bir koruma veya iyileştirme stratejisi/programı geliştirilmesi	Yenileme projelerinin koruma ilkeleri ve planlarına uygun hâle getirilmesi	Haliç Metro Köprüsü'nün ve Avrasya Tüneli'nin yaratacağı etki konusunda duyulan endişe	Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi durumunun 2010 yılında tekrar değerlendirilmesi	Ulaşım projelerinin etki değerlendirm raporlarının hazırlandıktan sonra uygulamaya geçilmesi	Paydaşlar ve yaşayanların miras farkındalığının artırılması
2010 34COM 7B.102	Yönetim Planı'nın tamamlanması	Ahşap yapıların ve Kara Surları'nın korunması ve rehabilitasyonu için bir program hazırlanması, Arkeolojik alanların tahrip olmaması için tedbir alınması	Yenileme projelerinin koruma ilkeleri ve planlarına uygun hâle getirilmesi	Büyük ulaşım yatırımlarıyla alakalı araç trafiğinin artırılmış olmasından duyulan endişe	Öneriler konusunda kayda değer ilerleme sağlanamaması hâlinde, 2011 yılında Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmesinin değerlendirilmesi	Büyük ölçekli projelerin, ulaşım projelerinin etki değerlendirm raporlarının hazırlanmadan uygulama yapılmasının yarattığı endişe	Paydaşlar ve yaşayanların farkındalık artırma faaliyetlerinin Yönetim Planı çerçevesinde kurumsallaştırılması
2011 35COM 7B.122	Yönetim Planı'nın özet olarak teslim edilmesinden dolayı eleştirilmesi	--	--	Haliç Metro Köprüsü'nde yapılan düzeltmelerin büt-üncül bir değişim getirmemesi ve Varlığın Üstün Evrensel Değerini olumsuz etkilemesi	Komite'nin tavsiyelerine uygun ilerleme kaydedilmemiş olmasından duyulan üzüntü	Sadece İlerleme Raporu istenmesi	Devlet tarafından bağımsız uzmanlardan oluşan bir Danışma Komitesi kurmasının tavsiye edilmesi
2012 36COM 7B.89	Yönetim Planı'ndaki revizyonların ve koruma planlarının, etkin bir yönetim için gelişim stratejilerin olumlu bulunması	Yenileme ve koruma projelerine ilişkin sağlanan ayrıntılı bilgilerin yerinde değerlendirilmesi	--	Haliç Metro Köprüsü'nde yapılan düzeltmelerin büt-üncül bir değişim getirmemesi ve Varlığın Üstün Evrensel Değerini olumsuz etkilemesi	--	Koruma durumunu incelemek üzere acil Dünya Miras Merkezi / ICOMOS reaktif izleme misyonunun davet edilmesi	--

Ek 3. İstanbul'un Tarihi Alanları - Dünya Mirası Komitesi Kararları (2013-2025)

Yıl - karar no	Koruma planı, yönetim planı ve alan yönetimi	Koruma ve restorasyon uygulamaları	Mega projeler ve yenileme projeleri	Büyük ulaşım ve altyapı yatırımları	Tehlike altındaki Miras Listesi'ne alınma konusu	İzleme raporu - miras etki değerlendirme raporu - üstün evrensel değer beyanı	Kapasite geliştirme ve finansal destek konuları
2013 37COM 7B.102	Yönetim Planı'nın yıllık olarak gözden geçirilmesinin beklenmesi	Ahşap yapıların kırık bir noktaya ulaşması nedeniyle tedbir alınması	Yenikapı Dolgu Alanı projesinin Miras Etki Değerlendirmesi yapılmadan başlatıldığının eleştirilmesi, Yenileme projelerinin gözden geçirilmesi, Bozulma ve kayıpların yavaşlatılacak çalışmaların yapılması	Haliç Metro Köprüsü'nde yapılan düzeltmelerin Üstün Evrensel Değeri olumsuz etkilemesi, Avrasya Tüneli'nin denizle bağlantıyı kesmesi	--	Sadece İlerleme Raporu istenmesi	Özel mülk sahiplerinin onarım yapabilmesi için hibe olanaklarının sağlanması
2015 39COM 7B.79	Yönetim Planı'nın 2015 yılında gözden geçirilmesinin beklenmesi	Ahşap yapılar için uzun vadeli bütüncül bir koruma stratejisinin geliştirilmesi, Kıyılar ve Kara Surları çevresindeki açık alanlar için acilen bütüncül bir plan hazırlanması	Yenikapı Dolgu Alanı projesinin Miras Etki Değerlendirmesi yapılmadan başlatıldığının eleştirilmesi	Avrasya Tüneli için Miras Etki Değerlendirmesinin projesinin ileri aşamasında yapılmasının eleştirilmesi	--	Dünya Miras Merkezi ve ICO-MOS reaktif izleme misyonunun davet edilmesi, Büyük projelerin ve ulaşım yatırımlarının Etki Değerlendirmeleri yapılmadan, başlatılması ve bitirilmesinin eleştirilmesi	--
2017 41COM 7B.48	Yönetim Planı'nın revizyonunda Üstün Evrensel Değer tanımı ile plan ilişkisinin detaylandırılması, güçlendirilmesi uyarısı	Ahşap yapılarının bozulmaya devam ettiği ve yenileme projeleri kapsamında yıkıldığı eleştirisi, Yenileme projelerinin hem fiziki hem de sosyal yapıyı zedelemesi	Planetarium ve İstanbul Kent Müzesi ile Çanakkale 1915 Müzesi projelerinin Miras Etki Değerlendirme raporlarının yapılması	Avrasya Tüneli yaklaşım yolunun ve Yenikapı Dolgu Alanı'nın Miras Etki Değerlendirmeleri yapılmadan başlanması ve tamamlanmasının eleştirilmesi	--	Kara Surları, Ayasofya Medresesi, Bukoleon Sarayı, Zeyrek, Kariye gibi büyük restorasyon projelerinin Danışman Kuruluşlarca incelenmek üzere Dünya Mirası Merkezi'ne sunulması	--
2018 42COM 7B.32	Yönetim Planı'nın Üstün Evrensel Değerini aktaran niteliklerin Yönetim Planı'nda öncelikli olarak tanımlanması ve güncellenmesi	Ahşap ve taş yapıları belgelemeye yönelik başlatılan projenin uygulanmasına ilişkin ayrıntıların hazırlanması	Tüm proje türlerini kapsayacak şekilde, yeni müdahalelerin Üstün Evrensel Değer üzerindeki etkilerinin belirlenmesi	Büyük altyapı projelerine ilişkin bir ilerleme raporu ve stratejileri içeren bir yol haritası hazırlanarak Üstün Evrensel Değere etkisinin belirlenmesi	--	Kariye Müzesi ve Zeyrek Camisi projelerini gözden geçirmek üzere bir ICCROM ve ICOMOS Danışmanlık misyonu davet edilmesi	--

Ek 3 (devamı). İstanbul'un Tarihi Alanları - Dünya Mirası Komitesi Kararları (2013–2025)

Yıl - karar no	Koruma planı, yönetim planı ve alan yönetimi	Koruma ve restorasyon uygulamaları	Mega projeler ve yenileme projeleri	Büyük ulaşım ve altyapı yatırımları	Tehlike altındaki Miras Listesi'ne alınma konusu	İzleme raporu - miras etki değerlendirme raporu - üstün evrensel değer beyanı	Kapasite geliştirme ve finansal destek konuları
2021 44COM 7B.88	Yönetim Planı'nın, resmen kabul edilmeden önce, Dünya Mirası Merkezi'ne sunulması	Ayasofya ve Kariye Müzesi'nin statü değişikliğinin Üstün Evrensel Değer üzerindeki etkilerini değerlendiren UNESCO Danışman önerilerinin eksiksiz uygulaması, Ahşap evlerin bakım ve onarımını kapsayan acil Eylem Planı'nın uzun vadeli strateji ile ilişkilendirilmesi	Tüm proje türlerini kapsayacak şekilde, yeni müdahalelerin Üstün Evrensel Değer üzerindeki etkilerinin belirlenmesi	Büyük altyapı projelerine ilişkin bir ilerleme raporu ve stratejileri içeren bir yol haritası hazırlanarak Üstün Evrensel Değere etkisinin belirlenmesi	--	Üstün Evrensel Değer üzerindeki etki raporlarının geri dönülemez kararlar alınmadan önce Dünya Mirası Merkezi'ne sunulması	--
2023 45COM 7B.87	Yönetim Planı'nın 2018'de resmî olarak kabul edilmesi, ancak Üstün Evrensel Değerin tanımlanmaması, planın onay öncesinde Dünya Mirası Merkezi'ne iletilmesi	Ayasofya'da meydana gelen bozulmadan duyulan endişe, misyon taksyelerinin dikkate alınması, Kariye'deki restorasyon çalışmaları hakkında bilgi verilmesi, Ahşap yapıların uzun vadeli koruma stratejisi hakkında bilgi sağlanması	Alanda çok sayıda altyapı, imar, yenileme, onarım projelerinin Dünya Mirası Merkezi'ne zamanında sunulmadığı, Miras Etki Değerlendirmelerinin hazırlanmadığı	Kazlıçşeme Marina projesinin Dünya Mirası Etki Değerlendirmesinin hazırlanması ve Projenin revize edilmesi, Yenikapı Kruvaziyer Limanı için Miras Etki Değerlendirmesinin yapılması ve geri dönülemez kararlar alınmadan önce Dünya Mirası Merkezi'ne sunulması	--	Dünya Mirası Değerini etkileyebilecek tüm projeler için kısa ve uzun vadeli stratejileri içeren kapsamlı bir yol haritası geliştirilmesi, Ayasofya ve Kariye üzerinde yürütülen ve yürütülmesi planlanan değişikliklerin Üstün Evrensel Değer üzerindeki mevcut ve potansiyel etkilerinin ve uygulama durumlarının Dünya Mirası Merkezi'ne bildirilmesi, Dünya Mirası Merkezi ve ICOMOS Reaktif İzleme misyonunun en kısa sürede davet edilmesi	--

Ek 3 (devamı). İstanbul'un Tarihi Alanları - Dünya Mirası Komitesi Kararları (2013-2025)

Yıl - karar no	Koruma planı, yönetim planı ve alan yönetimi	Koruma ve restorasyon uygulamaları	Mega projeler ve yenileme projeleri	Büyük ulaşım ve altyapı yatırımları	Tehlike altındaki Miras Listesi'ne alınma konusu	İzleme raporu - miras etki değerlendirme raporu - üstün evrensel değer beyanı	Kapasite geliştirme ve finansal destek konuları
2024 46COM 7B.91	Yönetim Planı'nın güncellenmesinde, Varlığın Üstün Evrensel Değerini yansıtan niteliklerin plan kapsamında yer alması, ahşap yapılar için hazırlanması istenen koruma stratejik planının Yönetim Planı içinde yer alması, Yönetim Planı'nın kabul edilmeden önce Dünya Mirası Merkezi'ne sunulması	Ayasofya'da uygulanan projeler için Miras Etki Değerlendirmesinin yapılmasından ve Dünya Mirası Merkezi'ne bildirilmesinden itibaren duyulması, Ayasofya Ziyaretçi Yönetim Planı'nın hazırlanması, UNESCO misyonlarının tavsiyelerinin tam olarak uygulanması, Ayasofya ve Kariye için Ana Planların hazırlanması	Kapalıca, Kara Surları, Yedikule Gazhane ve Millet Bahçesi'ndeki mevcut projeleri, Zeytinburnu Basketbol Gelişim Merkezi projesi için hazırlanan Miras Etki Değerlendirme Raporlarını; Sultanahmet Arkeopark, Yenikapı, Saraçhane ve Theodosius Limanı'nda planlanan kazılarla ilgili bilgilerin; ayrıca tüm restorasyon projeleri için Miras Etki Değerlendirmesi yapılarak Dünya Mirası Merkezi'ne iletilmesi	Yenikapı Kruvaziyer Limanı için hazırlanan; ayrıca diğer büyük ölçekli altyapı projeleri için Miras Etki Değerlendirmesi yapılması ve geri dönülemez kararlar alınmadan önce Dünya Mirası Merkezi tarafından incelenmesi	--	Komite'nin tekrar eden taleplerine rağmen, tamamlanmış büyük altyapı, restorasyon ve yenileme proje belgelerinin ve Miras Etki Değerlendirmelerinin zamanında ve 118bis ile 172 paragraflarına uygun olarak sunulmadığı için duyulan üzüntü, Üstün Evrensel Değeri etkileyebilecek tüm projelerin Dünya Mirası Etki Değerlendirme Rehberi ve Uygulama Rehberi 118bis'e uygun olarak değerlendirilmesi	--
2025 47COM 7B.131	Yönetişim sisteminin sistematik olarak takip edilmemesi, Dünya Mirası alanının korunmasına ilişkin kapsamlı ve diğer kanunlardan üstün ulusal bir mevzuat çıkarılması, Uygulama Rehberi'ne uyulması,	Ahşap yapıların korunmasına yönelik stratejik plan hazırlanması, Süleymaniye projesi, koruma planı, kentsel tasarım rehberinin Dünya Mirası Merkezi'ne sunulması, Kariye'deki yeni inşaat faaliyetlerine dair teknik bilgilerin sağlanması, ziyaretçi planı ve ana	Yedikule Hisarı, Abdi İpekçi Basketbol Gelişim Merkezi için ICOMOS tavsiyelerine uyulması, Yedikule Gazhanesi, Zeytinburnu çok amaçlı kompleks ile Büyük Saray Mozaik Müzesi'nin yeniden inşasına ilişkin Kültürel Miras Etki Değerlendirmelerinin sunulması	Kazlıçeşme Yat Limanı, Yenikapı Kruvaziyer Limanı için ICOMOS teknik tavsiyelerinin uygulanması, Yönetim planı tamamlanmaya kadar kruvaziyer limanı inşaatının durdurulması ve alternatif yerlerin değerlendirilmesi	--	Tarihi Yarımada'da gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmekte olan çok sayıda geliştirme, yapılaşma, restorasyon ve altyapı projelerinin Miras Etki Değerlendirmelerinin hazırlanması ve proje belgelerinin zamanında sunulmamasından duyulan üzüntü; Alanın Üstün Evrensel Değerine etkisi olabilecek tüm projeler için Uygulama Rehberi'nin ilgili maddelerine uygun hareket etmeye davet;	Mülk sahipleri ve yatırımcılara teknik ve mali destek programlarının geliştirilmesi

Ek 3 (devamı). İstanbul'un Tarihi Alanları - Dünya Mirası Komitesi Kararları (2013–2025)

Yıl - karar no	Koruma planı, yönetim planı ve alan yönetimi	Koruma ve restorasyon uygulamaları	Mega projeler ve yenileme projeleri	Büyük ulaşım ve altyapı yatırımları	Tehlike altındaki Miras Listesi'ne alınma konusu	İzleme raporu - miras etki değerlendirmesi raporu - üstün evrensel değer beyanı	Kapasite geliştirme ve finansal destek konuları
2025	Alanın tutarlı ve katılımcı biçimde yönetilmesi,	Alanın hazırlanması, Ayasofya Ziyaretçi Yönetim Planı'nın				Alanın Üstün Evrensel Değeri	
47COM						üzerinde etkisi olabilecek tüm projeleri kapsayan kısa ve uzun vadeli stratejiler içeren kapsamlı bir yol haritası hazırlanması;	
7B.131	Üstün Evrensel Değerin niteliklerinin Plan'a yansıtılması, Plan'ın nihai hâle gelmeden önce Dünya Mirası Merkezi'ne sunulması	uygun hâle getirilmesi, ana plan hazırlanması				2026 yılında Dünya Mirası Merkezi ve ICOMOS reaktif izleme misyonunun davet edilmesi	